

Stăpânit-au Bulgarii asupra ținuturilor românești din nordul Dunării în timpul primului lor imperiu (679-1018) ?

de: VICTOR MOTOGNA

INTRODUCERE

În Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj (vol. VII), Dl A. Decei publică un temeinic studiu sub titlul: „Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea, în lumina izvoarelor istorice armenesti”. Este o curajoasă încercare de a arunca o dără de lumină în întunecul ce acopere trecutul nostru, începând din anul când legiunile romane au părăsit Dacia Traiană și care stăruie nepătruns și în ultimele patru veacuri de care se preocupă autorul. A izbutit Dl Decei în cercetarea grea pe care o întreprinde? La această întrebare n'aș putea da un răspuns categoric, dar chiar dacă acela ar fi să fie negativ, meritul lucrării rămâne prin metoda întrebunțată și prin faptul că pune la îndemâna cercetătorilor, în citate controlate, știrile vechi, precum și păreriile autorilor moderni, privitoare la acea epocă îndepărtată, a cărei istorie e încă atât de controversată. De astă dată voi căuta să dovedesc, contrar concluziilor la care a ajuns Domnia-sa, că Bulgarii și-au întins stăpânirea asupra ținuturilor românești din stânga Dunării la începutul veacului al IX-lea și că această stăpânire a dăinuit până la începutul secolului al XI-lea.

Mărturisesc cu plăcere că studiul Dlui Decei mi-a ușurat munca, dispensându-mă de căutarea publicațiilor necesare la sprijinirea tezei pe care voi susține-o¹⁾.

I.

Din timpul când hoardele lui Asparuch s'au așezat în nord-estul Bulgariei de azi (679), nu avem nici o știre sigură despre vechea Dacie din nordul Dunării. În cursul unui secol și mai bine, Bulgarii au reușit să-și asigure o situație preponderentă în Peninsula Balcanică, să asimileze diferitele elemente împrăștiate în aceste regiuni și, slavizându-se ei înșiși, să întemeieze un vast imperiu, care cuprindea între hotarele sale cea mai mare parte din Macedonia și Albania, ajungând în apropierea Adrianopolului și Salonicului și pătrunzând până prin Thesalia și Epir.

Când în 803 pe tronul țarilor bulgari se urcă teribilul Krum, el începu să mărească imperiul în toate direcțiile, cu o rapiditate uluitoare, supunând, între alte seminții, pe Slavii din Valea Timocului și

pe cei din șesul muntean și din Banat, care trăiau aici amestecați cu Românii.

„Puțin după aceasta se văzură constrânși să recunoască suveranitatea lor (a Bulgarilor) și cei din Valea Crișului, în șesul oriental al Ungariei actuale”²⁾.

Istoriografia modernă susține că Krum a cuprins o bună parte din teritoriul Daciei Traiane.

Dar oare a încetat această stăpânire a doua zi după expediția țarului cuceritor? Nu avem nici un motiv, pentru care să admitem acest lucru. Avântul Francilor, singurii care aveau interese în aceste părți în calitatea lor de vecini, a scăzut mult după moartea lui Carol-cel-Mare, sub urmașii lui slăbănogi și hărțuiți de dificultăți interne. Iar alt popor puternic nu s'a ivit aici, până la sosirea Ungurilor în ultimii ani ai veacului al IX-lea.

De altfel câtă vreme a trăit Krum, n'a putut fi vorba de abandonarea posesiunilor nord-dunărene, ci mai curând de lărgirea aceloră spre Ardealul bogat în saline.

În 813, Bulgarii învingători au înaintat până la porțile Constantinopolului. Noul împărat bizantin, Leon Armeanul, numai cu mare greutate putu mântui capitala imperiului, dar Adrianopolul și Arcadiopolis (Lüle-Burgas) căzură în mâinile biruitorilor. Pentru imperiul grecesc, moartea lui Krum, întâmplată în 814, a venit ca un noroc deosibit. Urmașul lui Krum, Omurtag, n'a renunțat la cuceririle bulgare din stânga Dunării. După moartea tatălui său, primi oferta de pace a lui Leon Armeanul, încheind cu el un tratat cu condițiuni foarte favorabile, prin care obținea pentru Bulgaria Valea superioară a Mariței cu orașul Philippopolis, împingând hotarele imperiului până la Rhodope și Sacar. Omurtag avea nevoie de liniște la sud, ca să-și poată îndrepta privirile spre miază-noapte. Slavii de curând supuși, din Valea Timocului și din Banatul Timișan se pregăteau să scuture jugul bulgar, căutând în acest scop, sprijinul Francilor³⁾. Amintirea luptelor ce avură loc în nordul Dunării ni s'a păstrat în inscripția elină a unui monument funerar, aflat în Bulgaria, pe care Omurtag l-a ridicat în cinstea eroului său credincios, Tarcanul Onegavon, care s'a înecat în apele Tisei, în cursul unei expediții⁴⁾. Se pare că

²⁾ L. Halphen, *Les Barbares*, Paris, 1936, p. 312. Cfr. și *The conversion of the Slavs*, in *Cambridge medieval history*, t. IV.

³⁾ Halphen, *o. c.*, p. 314.

⁴⁾ W. Tomaschek, in *Arch-epigr. Mittheilungen aus Österr. Ung.*, XVII (1894, 200).

¹⁾ În ședința secției istorice a „Astrei” din 7 Febr. 1940 am făcut, cu acest titlu, o comunicare, asupra căreia a avut loc o discuție între specialiștii prezenți. Aici răspund și obiecțiilor care s'au ridicat cu acest prilej.

luptele cu Slavii nord-dunăreni s'au prelungit și sub urmașul lui Omurtag, Malamir (831—836).

La 836, tronul bulgar fu ocupat de viteazul *Pressian*. Nici un indiciu nu avem că hotarele imperiului bulgar să fi fost reduse în timpul acestui războinic țar, fie în dreapta ori fie în stânga Dunării. Imperiul Carolingian era frământat de lupte lăuntrice și amenințat de dușmani din afară, iar împărăția bizantină era zguduită din temelii, prin luptele pentru icoane. Astfel situația Bulgarilor a devenit din nou strălucită. *Pressian*, după biruințe decizive, ocupă Valea superioară și mijlocie a Vardarului, regiunea lacurilor Ohrida și Prespa, cursul superior al Drinului Negru și, ajungând până la Morava, încorporează la regatul său, întreg sudul Jugoslaviei de azi.

Înaintarea lui *Pressian* și a fiului său Boris (dela 853) fu oprită de rezistența Sârbilor Muntenegrini și a Croaților din Bosnia. În sfârșit Boris înțelese că, pentru a putea face din Bulgaria o Panslavie sudică, forța nu era îndestulitoare, ci poporul său trebuia să adopte civilizația creștină cu puterea ei spirituală. Dar, înainte de a trece la acest capitol al istoriei bulgare, să vedem ce dovezi putem aduce în sprijinul celor expuse până aci.

II.

Istoricii care au susținut că dominațiunea bulgară din nordul Dunării a dăinuit în întreg cursul veacului al IX-lea, au adus mai multe argumente, pe care însă adversarii acestei teze le combat, afirmând că acele dovezi nu au semnificația și valoarea ce li se atribuie. Recunoaștem că nu toate au aceeași putere convingătoare, deaceia noi vom trece în revistă numai probele principale și, sub forma unei scurte polemice cu Dl Decei, vom căuta să stabilim de care parte se află adevărul.

Scriitorii bizantini vorbesc, în legătură cu evenimentele anilor 812—813 despre o *Bulgaria dincolo de Dunăre* (vorbind din Constantinopol). Aderenții tezei pe care o susținem au crezut că e vorba de Bulgaria nord-dunăreană a lui Krum, dar cercetările mai noi tind să dovedească că Bulgaria scriitorilor bizantini trebuie căutată în sudul Basarabiei de azi, unde au poposit, un timp, hoardele lui Asparuch, în migrațiunea lor spre vest⁵⁾.

Analele apusene ne spun ceva mai mult.

Annales Einhardi scriu în legătură cu întâmplările istorice din anii 825, 826, 827, 828 și 829, că Francii au luptat cu Bulgarii la hotarele ce-i despărțeau, lângă Drava și în Pannonia. De aici — incontestabil — nu se poate concluda la mai mult, decât că ținutul Sirmium era în acest timp în mâinile Bulgarilor.

Aflăm însă la cronicarii apuseni o altă știre, care, în discuția de față, constituie un argument deciziv, deaceia vom stăruii mai mult asupra ei.

În *Annales Fuldenses* cetim la anul 892:

„Missos iam suos inde ad Bulgaros et ad regem eorum Laudamur (Vladimir 888—893) ad renovandam pristinam pacem cum muneribus mense Septembri transmisit (sc. Arnulf) et ne coemptio salis inde Moravansis daretur, exposcit”. Dl Decei se întreabă: „De unde provenia sarea aceasta pe care Bulgarii erau rugați să nu o mai vândă de aici

înainte Moravilor nordici, când este știut că în Bulgaria de azi, sud-dunăreană, nu există saline, afară de tuzele de mare, și că Bulgaria importă și azi sare dela noi? Schafarik, interpretând această informație, crede că provenia din salinele din nordul Ardealului, Roesler nu admite această părere, obosindu-se să convingă că sarea pe care o puteau vinde Bulgarii era sare marină din Bulgaria”.

Domnului Decei nu i-a scăpat absurditatea explicației lui Roesler, dar cum nici părerea lui Schafarik nu-i convenia, a recurs la următoarea formulă transacțională:

„Însă ținând seamă de faptul incontestabil că Bulgarii se învecinau cu Moravii la *Tisa de jos*, în care se varsă Murășul purtător de sare — și cea mai strălucită dovadă a acestui comerț cu sare pe Mureș, apoi pe Tisa în sus și în jos, până unde se varsă în Dunăre, este numele localității Salankemen (Piatra sării, într'un loc unde nu există sare) lângă Ozalán Kemen (= cea veche) tocmai în punctul unde Tisa se unește cu Dunărea însă pe țărmul sudic — în această regiune trebuie căutat locul unde vindeau Bulgarii sare Moravilor. Această constatare nu implică, numai decât, și o stăpânire bulgară asupra Ardealului; sarea puteau foarte bine să o scoată locuitorii băștinași ai ținuturilor de unde se extrăgea acest indispensabil articol încă de pe vremea Romanilor; astfel Bulgarii nu erau decât niște intermediari”.

Întrebăm însă pe Dl Decei: Ce folos ar fi avut Regele Arnulf, dacă Bulgarii i-ar fi ascultat rugămintea și n'ar mai fi vândut, ca intermediari, sare „de transit”, Moravilor, când aceștia își puteau câștiga indispensabilul articol direct dela locuitorii băștinași, care-l extrăgeau din străvechile saline ale Ardealului?

Dacă cineva admite că sarea de care vorbesc Analele dela Fulda era de proveniență ardeleană, trebuie să recunoască că salinele din Transilvania, sau cel puțin drumurile care duceau la acelea din spre apus și miază-noapte erau sub stăpânirea Bulgarilor.

Dl Decei socotește drept fapt incontestabil că Moravii se învecinau cu Bulgarii la Tisa de jos, ceea ce implică în sine recunoașterea, că ei (Moravii) aveau acces la acest fluviu și pe cursul lui în sus până la împreunarea cu Someșul.

Vom dovedi, că Moravii nu aveau nevoie să coboare pe Tisa în jos până în sudul Banatului, putând ei să-și procure sarea trebuincioasă mult mai aproape, la Solnoc și Sătmar, unde se desfăcea și se vindea acest articol provenit din salinele din jurul Dejului, încă din epoca anterioară venirii Ungurilor⁶⁾.

Se știe că salinele dela Dej și din Ocna Dejului au fost exploatare încă din vremea Romanilor. Județul Someș, a cărui capitală e orașul Dej, e numit în documentele medievale unguerești *Solnocul interior*, tocmai fiindcă acesta a luat ființă în legătură cu cetatea regală Szolnok, de pe țărmul Tisei, unde se descărca sarea transportată din interiorul comitatului.

Numirea unguerească de *Szolnok* derivă din slavonescul *Solnic* = localitate cu sare, adică loc pentru descărcarea sării, căci nu sunt nici urme de

⁵⁾ Vezi bibliografia la A. Decei, o. c., p. 470.

⁶⁾ Cu această răspundem obiecțiunii ridicate de Dl I. Moga.

saline prin împrejurimi. Aceasta dovedește că sarea era adusă aici încă din epoca anterioară venirii Ungurilor, care au moștenit dela Slavi numirea localității. *Târg de sare* înseamnă la originile sale și Sătmar, care derivă, după cea mai mare probabilitate, din *Satmarkt-Zoutmarkt*, care înseamnă piață, târg de sare, în graiul vechilor Germani, întemeietori ai orașului (sat-sout = sare în dialectul olandez dela gurile Rinului). Etimologia Sătmar > Satu mare nu e acceptabilă și pentru faptul că localnicii români numesc orașul *Săcmar*.

Că sarea dela Dej era transportată și desfăcută spre vânzare la Sătmar și Solnoc o adevăresc cele mai vechi documente provenite din cancelaria regală ungară în legătură cu exploatarea salinelor de pe teritoriul județului Someș de azi. Astfel un act din 1261, care confirmă alt hrizov regal și mai vechiu, ne spune, între altele:

„... tertiam partem salium nostrorum in portu Regio descenduntium super fluvio Zomus deferre teneantur (oaspeții regali din Dej). Nec hoc pretermittimus quod in prima via vernali, primo et principaliter in uno *curbo* vocato sales nostros deferant, in navibus suis cumulatis in aqua prenotata. Sales vero yemales, si quos idem hospites rebus eorum comparaverint, usque octavas Beati Georgy Martiris, tam in aqua, quam in terra, liberam habeant defendendi facultatem”⁷⁾.

Unde putea fi dusă pe Someș la vale și vândută sarea de către orașenii din Dej? Ne spune și mai lămurit un document din 1310, cu care regele Ungariei acordă călugărilor Augustini din Dej dreptul de a-și vinde sarea lor, obținută cu orice mijloace, fie în Dej, fie în Sătmar, fără să poată fi împiedecați, fie de comitele camerei, fie de alți diregători regali⁸⁾.

Acte ulterioare arată că, în fiecare primăvară (via vernali), plecau din portul regal (ale cărui urme se văd și azi lângă Dej) pe Someș plutele încărcate cu sare. O parte se oprea la Sătmar, iar celelalte, trecând pela Tokaj, coborau pe Tisa la vale până la Solnoc, unde erau descărcate de sarea care se vindea amatorilor veniți din ținuturile lipsite de acest indispensabil articol. Plutele, amenajate astfel ca să ferească transportul de umezeală, se numeau *corăbii* (*curb*, în actul dela 1261), nume slavonesc, păstrat în limba noastră, ceea ce dovedește că plutașii erau Români. Satul *Corabia* și-a luat numele dela codrii seculari din jurul Ciceului din care se tăiau stejarii pentru fabricarea „corăbiilor” de pe Someș⁹⁾.

Comerțul cu sare nu înceta nici în cursul iernei, când apele Someșului erau înghețate, căci atunci transportul se făcea pe uscat cu săniile (sales yemales).

Intr'un act dela 1379 se pomenește marele drum Sohtsuth (= calea sării), care ducea dela Dej peste Olpret, Ciachiğârbou, Poptelic și Șimleul Silvaniei, la Szalacs (Zoloch), lângă Tisa¹⁰⁾.

E foarte probabil că la Solnoc ajungea și sarea extrasă din salinele dela Cojocna și transportată pe marele drum, existent încă în vremea Romanilor, care ducea dela Nistru prin Moldova, pasul Bicazu-

lui (ori Ghimes), peste Reghin, Cluj și Oradea, la Solnoc. V. Pârvanu crede că pe această cale se făcea traficul comercial între Iazygi și Roxolani, așa cum s'a reglementat prin un tratat încheiat în timpul domniei lui Marcus Aurelius¹¹⁾.

Din cele expuse rezultă că, la Sătmar și Solnoc pe Tisa, se făcea un întins comerț cu sarea adusă, pe uscat și apă, dela salinele din hotarul Dejului, cel puțin de prin veacul al IX-lea. Credem a nu fi departe de adevăr, afirmând că aici se aprovizionau cu sare Moravii în preajma anului 892, ceiace voia să împiedece Arnulf, în urma legăturilor sale de prietenie cu Bulgarii, care aveau sub stăpânirea lor Crișana cu cursul inferior al Someșului. Fără admiterea dominațiunii bulgare în aceste părți cererea lui Arnulf către țarul Laudamur n'ar avea nici un rost căci, în cazul acesta, nu era nimeni cine să împiedece pe Moravi de a-și cumpăra sarea necesară la Solnoc și Sătmar.

Dar stăpânirea bulgară asupra ținuturilor românești din nordul Dunării e adevărată, pentru epoca când Ungurii s'au așezat în actuala lor patrie, și prin mărturia lui Anonymus, notarul regelui Bela.

Azi se admite că Anonymus a fost notarul lui Bela II și că a scris „*Gesta Ungarorum*” pe la mijlocul veacului al XII. Literatura istorică maghiară mai nouă a reabilitat memoria mult hulitului cronicar și în patria lui de origină. Nu e locul aici să arătăm că 'spusele lui Anonymus sunt adevărate la tot pasul. Unde știrile lui nu congruiază cu celelalte cronici ungurești, ele se întemeiază pe tradiția populară.

Mai întâi o chestie de metodă.

Dacă primim ca adevărate informațiile din „*Gesta Ungarorum*” despre Românii din Ardeal, nu avem dreptul să respingem pe acelea care vorbesc despre rămășițele dominațiunii bulgărești în stânga Dunării.

De altfel, aceste reminiscențe sunt numeroase și lămurite.

În cap. XII, după ce ne spune că Ungurii au poposit la Muncaciú, 11 zile și le-au plăcut acele locuri, continuă astfel:

„Iar Sclavii, locuitorii țării, aflând de sosirea lor (a Ungurilor), s'au înfricoșat grozav și s'au supus de bună voie ducelui Almus, pentru că au zis că ducele Almus se pogoară din neamul regelui Atthila și, deși fuseseră ei oamenii ducelui Salanus, totuși de teamă serviră cu cinste ducelul Almus toate cele necesare pentru hrană, oferindu-le ca și stăpânului lor. Și așa de mare spaimă și groază cuprinse pe locuitori că molcomeau pe duce și pe nobili ca și robii pe propriii lor domni. Și începeau să le laude fertilitatea acelei țări și să le povestească în ce chip după moartea regelui Atthila, marele *duce Kean*, strămoșul ducelui Salanus, plecând din Bulgaria, cu sprijinul și sfatul împăratului Grecilor, ocupase acea țară. Și de asemenea, cum chiar ei Sclavii, au fost aduși din țara Bulgariei, până la hotarul Ruthenilor și cum de prezent Salanus, ducele lor, îi conduce pe ei și pe ai lor și câtă putere are el asupra vecinilor”¹²⁾.

În cap. XI, Anonymus definește astfel țara lui Salanus:

¹¹⁾ V. Cristescu, *Istoria militară a Daciei*, p. 79.

¹²⁾ Trad. de Popa Lisseanu.

⁷⁾ Wenzel, Árpádkori Új okmánytár, VIII, 10.

⁸⁾ Monografia orașului Sătmar (în ungurește).

⁹⁾ Cfr. Monografia județului Solnoc-Dobâca, la „*Dés*”.

¹⁰⁾ Monografia județului Solnoc-Dobâca, la „*Dés*”.

„Terram vero que iacet inter Thisciam et Danuvium preocupavisset sibi Keanus, magnus dux Bulgariae, avus Salani ducis, usque ad confinium Ruthenorum et Polonorum et fecisset ibi habitare Sclavos et Bulgaros“.

Salanus cere ajutor, împotriva Ungurilor, dela împăratul Grecilor și dela ducele Bulgariei¹³⁾, iar când e învins, fuge în cetatea Alba Bulgarilor¹⁴⁾. Ducele Bulgariei, rubedenie cu Salanus, vine contra Ungurilor, dar fiind bătut se refugiază în Alba¹⁵⁾. A doua zi, el trimite soli cu multe daruri la Lelu, Bulsu și Botond, rugându-i stăruitor să mijlocească pacea, dându-le pe deasupra știre că nu ține partea ducelui Salanus, unchiul său¹⁶⁾.

După același cronicar, hoardele lui Arpad au supus în ținutul Crișurilor pe ducele Menumorout, care își avea reședința în cetatea Bychor. Acesta la început comunicase lui Arpad cu îngâmfare, prin delegații să-i proprii, cu inima sa *bulgărească*, că refuză să-i dea o palmă de pământ („qui duci Arpad primo per legatos proprios *Bulgarico* corde superbe mandando“¹⁷⁾!).

În c. XI, țara lui Menumorout e descrisă astfel:

„Terram vero que est inter Thisciam et silvam Igfon, que iacet ad Erdeuelu, a fluvio Morus usque ad fluvium Zomus“.

Al treilea ducat, al lui Glad, era, după Anonymus, în Banatul Timișan.

„Teritoriul însă care se întinde dela fluviul Mureș până la fortăreața Urschia l-a ocupat un oarecare duce Glad, care a eșit cu ajutorul Cumanilor din fortăreața Vidin și din ai cărui urmași s'a născut Ohtum, pe care mai târziu, după un lung timp în vremea regelui Ștefan cel Mare, l-a omorât în fortăreața sa de lângă Mureș Șunad . . .“ (c. XI).

Acest duce în lupta cu Ungurii avea ajutorul Cumanilor, al *Bulgarilor* și al *Valachilor* („*adiutorio Cumanorum, Bulgarorum et Blacorum*“, C. XLIV).

Din oastea lui au căzut doi duci ai Cumanilor și „*trei cneji ai Bulgarilor*“ (ibidem).

În Ardeal, Anonymus pune să domnească un duce român, cu numele Gelou („ . . . terrae *Ultrasilvanae*, ubi Gelou quidam *Blacus* dominium tenebat“, c. XLIV).

Di Decei admite ca adevăr istoric știrea despre aflarea Românilor în Ardeal. În *Keanus*, strămoșul lui Salanus, vede un duce bulgar, care a venit în aceste părți din Bulgaria, în timpul lui Krum, la începutul veacului al IX-lea.

Locurilor privitoare la Menumorout și Glad, însă le dă altă interpretare.

„Faptul că Anonymus vorbește, pentru epoca cuceririi țării despre Bulgari și Greci se explică ușor ca o inadvertență, care i-a putut scăpa unuia care trăia în sec. XII, într'un timp deci, în care primul imperiu bulgar (679—1018), sfârșit, era o amintire istorică, iar „Bulgaria“ se afla iarăși sub stăpânirea împăraților grecești din Constantinopol“¹⁸⁾.

Dar oare pentru ce pomenirea Bulgarilor lui Menumorout și Glad ar fi o inadvertență, iar pasiunile referitoare la bulgarismul lui Salanus, și la Români din Ardeal acoper adevărul istoric?

Aceste dificultăți sunt înlăturate, dacă ne în-

toarcem la soluția pe care a dat-o problemei în discuție D. Onciul¹⁹⁾.

Suidas (I, 1017) scrie că Bulgarii au supus, la începutul veacului IX, pe Avari. E foarte probabil că stăpânirea bulgărească a cuprins și „Pustietatea Avarilor“ între Dunăre și Tisa, unde domnia ducele Salanus, la venirea Ungurilor, după mărturia lui Anonymus.

O reminiscență a dominațiunii bulgare între Mureș și Someș ni s'a păstrat și în locul unde se spune că ducele Menumorout răspunde lui Arpad cu inimă *bulgărească*. Același lucru îl indică pasagiul referitor la Glad, ducele din Banatul Timișan, care are, în oștirea sa, și ajutoare dela *Bulgari*.

E incontestabil că amintirea *Grecilor* și a *Cumanilor* este, la Anonymus, o inadvertență, care însă în loc să slăbească, întărește veracitatea celor spuse despre Bulgari.

În veacul al XII-lea, când a trăit și scris cronicarul acesta, Bulgaria nu mai exista ca stat independent, fiind subjucată de imperiul bizantin, care stăpâna întregă Peninsula Balcanică până la Dunăre. Anonymus, aflând din tradiție sau din „*Gesta Ungarorum*“ redactată în veacul al XI-lea²⁰⁾, despre luptele pe cari Ungurii le-au purtat cu ducii bulgari, aflători în Pannonia și Dacia, îi face pe aceștia atârănători de împărații din Constantinopol, oglindind relațiunile dintre Greci și Bulgari, așa cum erau în timpul său. Nu e semnificativ faptul că Salanus, bătut de Unguri, fuge în Alba Bulgarilor (Belgrad), care, de fapt, în veacul al IX-lea era în stăpânirea țarilor bulgari?

Cât privește pomenirea Cumanilor ca aliați ai lui Glad, poate fi o confuzie explicabilă a cronicarului, trebuind să înțelegem aici pe Pecenegi despre care se știe că au fost aliații Bulgarilor contra Ungurilor.

Celelalte cronici ungurești — afară de Anonymus — mai fac mențiune despre un Keanus, altul decât strămoșul lui Salanus. Kezaî reproduce această știre în modul următor:

„Așadară au încoronat pe Sf.-ul Ștefan și el după ce a ucis pe ducele Kupan, iar pe unchiul său după mamă, Jula, l-a adus împreună cu femeia și doi copii din Ardeal în Ungaria și Ardealul l-a alipit în Pannonia, după aceasta s'a luptat cu Kean, ducele Bulgarilor și al Slavilor“²¹⁾. Adaogă că pe acest Kean, regele l-a biruit, iar din prada de războiu a înzestrat biserica fericitei fecioare din Alba.

Credem că și știrea despre acest Kean e o reminiscență a dominațiunii bulgare în părțile noastre²²⁾.

III.

În sprijinul părerii că stăpânirea Bulgarilor asupra ținuturilor românești din stânga Dunării a dăinuit până la cucerirea ungurească dela sfârșitul veacului al IX-lea, mai vine și faptul istoric că Români au împrumutat dela poporul bulgar vechile

¹⁹⁾ *Teoria lui Rösler* în *Convorbiri Literare*, 1885.

²⁰⁾ B. Homán, *A Szent László-kori „Gesta Ungarorum“*, passim.

²¹⁾ *Fontes Dom.* ed. M. Flor. II, 77.

²²⁾ Di Decei admite părerea istoricului maghiar G. Feier, după care Kean din cronicile ungurești ar fi Samuel, țarul bulgar dela Ohrida, pe care Sf.-ul Ștefan l-a combătut în alianță cu Grecii.

¹³⁾ C. XXXIXIII. ¹⁴⁾ C. XXXIX. ¹⁵⁾ C. XLI.

¹⁶⁾ C. XLII. ¹⁷⁾ C. LI. ¹⁸⁾ A. Decei, o. c., p. 497.

sale așezăminte politice, precum și limba slavonă în biserică și viața de stat.

Ion Bogdan, marele nostru slavist și savant istoric, a publicat în 1895 o conferință intitulată: „Românii și Bulgarii. Raporturile culturale și politice între aceste două popoare”.

Pentru I. Bogdan era un adevăr neîndoielnic că, în timpul dominațiunii bulgare din nordul Dunării, Românii au împrumutat numele de *cnezi* pentru șefii clanurilor și cel de *voevozi* pentru șefii mai multor clanuri și conducătorii întreprinderilor războinice. Când Românii coborâră la șesuri și întemeiară organizații trainice de stat, cnezii rămaseră șefii satelor — așezări de familii înrudite prin sânge sau incuscriri — iar voevozii șefi de teritorii întinse, coprinzând, la început, mai multe sate, în sfârșit mai multe districturi sau provincii.

Voevozii, crescându-le puterea și teritoriul, se înconjurară de boieri, la început oameni de oaste, apoi proprietarii pământului dăruit de Domn. Acum stăpânirea aceasta sporită cerea o organizare bisericească și de cancelarii domnești. Românii împrumutară limba bisericească și diplomatică dela Bulgari.

Cităm rezumatul:

„Rămâne adevărat că toți germeii vieții de stat și bisericești, din care cu sec. XIII începând, au eșit instituțiile noastre din evul mediu, își au origina în epoca preponderenței bulgare: organizarea socială și politică în cnezate și voevodate, ierarhia bisericească, începuturile nobilimei sau boierimei, limba bulgară în cancelariile domnești, în biserică, în literatură, precum și în corespondența particulară”²³⁾.

Asupra aceste chestiuni, învățatul nostru slavist mai revine în articolul: „Dela cine și când au împrumutat Românii alfabetul cirilic”²⁴⁾.

Iată ce spune acolo:

„Supremația bulgară asupra țărilor dela nordul Dunării, în timpul primului imperiu bulgăresc și strânse relațiuni politice de prietenie sau de suzeranitate ce existau între stătuțele românești din stânga Dunării și între al doilea imperiu bulgar dela dreapta ei sunt astăzi *fapte istorice necontestabile*: ele se adevăresc nu numai prin organizația și așezămintele noastre vechi, care în cea mai mare parte sunt de origine bulgărească, dar și prin prezența neîndoielnică a limbei bulgare în literatura bisericească și profană, precum și în diplomația noastră veche”.

Cu toată autoritatea recunoscută a celor doi savanți, Onciul și Bogdan, părerea despre stăpânirea bulgară nord-dunăreană nu s'a menținut în istografia noastră mai nouă. Faptul se datorește enormului prestigiu al Dlui Prof. N. Iorga, care a luat atitudine contrară, afirmând că țării primului imperiu bulgar nu s'au gândit la smârcurile din nordul Dunării, căci toată atenția și năzuințele lor s'au îndreptat spre Tarigrad, cetatea Împăraților.

E adevărat că și Dl Iorga admite în întregime părerea lui I. Bogdan, că *dela Bulgari* au împrumutat Românii instituțiile medievale, limba slavonă în biserică și viața de stat, dar marele nostru istoric crede că aceste împrumuturi s'au făcut dela vecin la vecin, fără admiterea supremației bulgare asupra Românilor. Noi însă șocim că, în afară de dovezile înșirate

mai sus, întocmirile sociale și politice, de origine bulgărească nu pot fi explicate fără o supremație îndelungată a poporului înrăuritor asupra celui înrăurit.

Românii din Dacia Traiană, după părăsirea provinciei către legiuni, s'au retras din calea neamurilor năvălitoare în văile mai scutite, unde barbarizându-se, au început să ducă un traiu patriarhal, formând clanuri, care erau conduse de judecători — juzi, numiți cu un nume de origine latină (*judex*). Numirea de *cneaz* care a înlocuit pe cea de jude a putut fi împrumutată de strămoșii noștri dela Slavii conlocuitori, care au imigrat în Dacia dinspre răsărit și dela care ne-au venit în limbă întâiele slavonisme.

Dar numirea de *voevod* și cea de *boier* sunt, incontestabil, de origine bulgărească. Se știe că în cele mai vechi documente interne, membrii clasei nobilitare la Români se numesc *boieri*, pe cari diploma lui Bela IV dela 1247 îi menționează ca „*majores terrae*”.

Nu se poate închipui ca o întregă clasă suprapusă, cu un rol atât de important în viața politică, să-și fi împrumutat numele numai în urma legăturilor de vecinătate geografică.

Și mai greu s'ar putea explica, dacă n'am admite întinderea stăpânirii bulgare în stânga Dunării, introducerea la Români, a creștinismului slavonesc.

Înceștinarea Bulgarilor și introducerea limbii slavone în biserică lor începe în preajma anului 870. La 895—6, în șesul muntean s'a așezat neamul sălbaticilor Pecenegi, care în alianță cu Simeon, țarul Bulgarilor, au silit pe Unguri să iasă din *Atelkuzu* și, trecând Carpații răsăriteni, să se așeze în șesul panonic.

Dacă Bulgarii n'ar fi avut reprezentanți ai supremației lor în nordul Dunării, pătrunderea unei puternice influențe bulgărești la Români, în timp de 25 ani (870—895) ar fi inexplicabilă, din pricina scurtimii timpului, iar după acest interval, ar fi fost imposibilă din cauza dominațiunii pecenege la Dunăre, și a celei maghiare între Tisa și Munții Apuseni.

Toate acestea dificultăți sunt înlăturate, dacă acceptăm părerea că dominațiunea bulgară asupra ținuturilor românești a dăinuit sub forma unor ducate bulgaro-românești, până la cucerirea ungurească, (Celebrul slavist V. Iagic scrie: „In fait, Sylvania and eastern Hungary remained Bulgarian till the Magyar conquest”²⁵⁾).

Înlocuirea creștinismului latin al strămoșilor noștri și introducerea limbii slavone în biserică și în viața de stat, însă a fost posibilă în curs de un veac și jumătate, în timpul cât a durat preponderența bulgară pe pământul românesc.

În capitolul ce urmează vom încerca să reconstruim defășurarea evenimentelor dela 870—1018.

IV.

Krum și succesorii lui s'au opus cu violență răspândirii creștinismului printre supușii lor, temându-se, nu fără motiv, că Bulgaria, acceptând noua credință, va fi atrasă în sfera influenței bizantine. Tot din acest motiv, Boris, când începu să

²³⁾ O. c., p. 22. ²⁴⁾ Lui Titu Maiorescu Omagiu, București, 1900, p. 586 și urm.

²⁵⁾ Cambridge medieval history, Cambridge, 1924, t. IV p 234.

o atitudine binevoitoare față de religia creștină, primi în regatul său, de preferință, misionari useni, din imperiul Carolingian. Curând însă trebui să înțeleagă că era paradoxal să râvnească la stăpânirea Constantinopolului și, în aceeași vreme, să voiască a atașa Bulgaria la Biserica Romei. Dacă vrea să facă din Trigrad capitala imperiului bulgar, se puna, drept condiție primordială, adoptarea civilizației și a creștinismului grecesc.

Și într'adevăr, la 864 vedem pe Boris apropiindu-se de împăratul Mihail III, cu care a încheiat un tratat de uniune bisericească. Bizantinii recunoscuseră *titus quo* creiat prin biruințele Bulgarilor, iar țarul estora se obligă să primească, cu întreg poporul său, credința propovăduită de misionarii greci.

Dar realizarea practică a acestor stipulațiuni se dovedi de mari dificultăți de o parte, ca și de cealaltă. Ipușii lui Boris nu se arătau inclinați să renunțe la cultul păgân al strămoșilor, iar Curtea din Constantinopol căuta să redobândească ce pierduse pe timpul de luptă, asigurându-și un protector politic asupra Bulgarilor, odată cu încreștinarea acestora, și aceea. Patriarhul din Constantinopol nu recunoscuse Bulgariei dreptul de a avea organizație bisericească autonomă. După lungi frământări, în cursul cărora poporul bulgar s'a întors odată în sânul bisericii române, fu realizat în sfârșit, la 870, un acord definitiv, cu următoarele condițiuni: Clerul bulgar avea să asculte, nu de un patriarh al Bulgariei, cum voia să facă Boris, ci de un arhiepiscop care recunoștea și forma autoritatea supremă a Patriarhului din Constantinopol, dar se bucura de deplină libertate în aplicarea actelor sale. Acest compromis al dădea Bulgarilor deplină satisfacție ce privea dorința lor de a avea o biserică autonomă. Pentru a afirma și mai mult acest caracter național și ca să ușureze inițierea poporului său în noua religie, Boris a decretat graiul slavonesc drept limbă oficială a clerului bulgar.

Chiar în acest timp, frații Ciril și Metodie au pus temelie creștinismului slavon, traducând în această limbă cărțile sfinte. Învățăceii celor doi apostoli slavi, trebuind să fugă din Moravia, au mers în Bulgaria, unde au contribuit să devină această țară cea mai ferventă propovăduitoare a legii celei noi (centrul lumii slave²⁶). E firesc ca Boris să fi îmbrățișat și în posesiunile sale nord-dunărene creștinismul slavonesc la Slavii și Români de acolo, iar ducii sau voievozii acestor popoare să fi păstrat și cultivat limbajul slavon în biserică și în viața publică și mai ales în literatură, după 896, când dependența lor de Bulgaria nord-dunăreană deveni mai mult nominală, iar legăturile bisericești rămaseră strânse.

Dar până când în dreapta Dunării, măsurile luate de Boris și de urmașul său, marele țar Simeon, nu avură drept urmare, nu numai încreștinarea, ci și slavizarea completă a elementelor heterogene din țară care se compunea populația imperiului lor, la Români din Dacia Traiană situația a fost alta. Procesul de romanizare a elementului slav, rămas aici, și-a urmat cursul normal de istorie și n'a putut fi oprit, în fața lui finală, de măsurile țarilor bulgari. La strămoșii noștri s'a ajuns numai la atâta, că graiul lor latin a fost scos din altarul Domnului, ca să intre cel slavonesc, iar scrierea latină — cuvântul scriere = scri-

bere arată că acest meșteșug s'a menținut la poporul nostru — fu înlocuită cu haina cirilică.

În mănăstirile, despre ale căror urme vom vorbi, și la curțile voievozilor bulgari și români s'a încuibat cultura slavonă cu alfabetul cirilic, a cărui întrebuințare trecu apoi în viața și corespondența particulară.

Această adâncă prefacere în viața spirituală a neamului nostru s'a săvârșit, cum zice Ion Bogdan, sub ocrotirea stăpânirii lumești pe care au exercitat-o Bulgarii în continuare dela 870 până la 1018 când Grecii au zdrobit regatul bulgar dela Ohrida, iar Ungurii au distrus voevodatele bulgaro-române din stânga Dunării.

Căci la 896, Ungurii n'au înaintat decât până la Munții Apuseni, lăsând Ardealul ca o țară tampon între ei și Pecenegi, cumplitii lor dușmani din șesul muntean.

Când însă poporul maghiar s'a încreștinat și a început să ducă o viață așezată, el simți o trebuință arzătoare de produsele Ardealului — în rândul întâiu de sare. Prăbușirea Bulgariei sub loviturile Grecilor oferi prilej prielnic primului rege maghiar de a înainta spre răsărit, punând capăt neatârării voevodatelor bulgare și române dintre Tisa și Carpați. Luptele care s'au dat cu acest prilej au rămas acoperite de întunec, în lipsa de izvoare. Se știe că numele de *Salanus*, *Menemorout* și *Glad* sunt făurite de Anonymus, căci nu le întâlnim în alte izvoare și acest lucru a atras cronicarului critica distrugătoare a lui Roesler cu grava imputare că întreaga hartă etnografică din „Gesta Ungarorum” e o plăsmuire mincinoasă.

Dar azi când cele mai multe din spusele lui Anonymus, osândite ca suspecte, sunt adevărate prin cercetări ulterioare, se ridică o legitimă întrebare: oare sunt aceste nume pe de-a-ntregul născocite de cronicar, în lipsă de orice teme istoric?

Revin aici la sugestiile de explicație pe care le-am dat cu alt prilej²⁷.

Istoricul maghiar K. Iuhász a descoperit urmele unei străvechi mănăstiri răsăritene lângă satul Aiton²⁸). Numele ungurească *Ajton* derivă, după fonetismul limbii ungurești din *Ohtum*, personaj istoric din timpul Sf-tului Ștefan, despre care va fi vorba îndată. Iată deci cum localitatea a păstrat în nume amintirea presupusului ctitor. Acelaș autor a dat de existența unor mănăstiri răsăritene la *Galad* (derivat în ungurește din *Glad*) și la *Zalan-Kemen*. Nu e posibil ca Anonymus să fi auzit din tradiția păstrată la localnici numele de *Zalan* și *Glad*, ca al unor ctitori eponimi? Dar dacă cu *Salan*, *Glad* și *Menemorout* plutim în nesiguranța ipotezelor, în schimb *Ohtum* amintit în treacăt de Anonymus, e adevărat și de legenda Sf-lui Gerard, care spune că: *Ohtum un duce puternic din cetatea Morisena, fusese botezat, după ritul răsăritean, în Budin*. Aceasta arată dependența lui de Bulgaria. La început, Ungurii l-au supus, în Banatul Timișan, dar a îndrăsnit să se răscoale contra lui Ștefan cel Sfânt și să împiedece transporturile regale de sare de pe Mureș. La urmă fu învins și ucis, cu ajutorul unui trădător.

²⁶) V. Iagiciu, *Conversion of the Slavs*, in Cambridge medieval history, t. IV, p. 214 și urm.

²⁷) Transilvania, etc. 1929, v. I

²⁸) Die Stifte der Chanader Diözese in Mittelalter, p. 170.

Despre Ardeal, Anonymus scrie greșit că l-ar fi cuprins Tuhutum, căpitanul lui Arpad, dela Gelou. În anul 1003, Ștefan a încorporat Ardealul la Ungaria, între împrejurări necunoscute. — Am căutat să arăt că *Gelou*, al lui Anonymus e identic

cu Românul Giula, pe care l-a supus regele Ungariei²⁹⁾.

²⁹⁾ „Când și dela cine au cuprins Ungurii Ardealul?”